

1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları

Parliamentary Session of 1876 and Preparations for Election

*Selda Kılıç**

Özet

Kanun-ı Esasi'nin 1876'da ilan edilmesi ile başlayan I. Meşrutiyet kısa sürmesine rağmen Osmanlı Tarihi açısından son derece önemlidir. Bir "Anayasa" hazırlanması çalışmaları devam ederken, bir taraftan da açılacak olan Meclis-i Mebusan'ın üyelerinin nasıl seçileceği konusu gündeme gelmiştir. "Meclis-i Umumi'nin suret-i intihabına ve tayinine dair Talimat-ı Muvakkate" başlığı altında 7 maddelik bir talimatla Umum Meclisin nasıl oluşturulacağı kurallara bağlanmıştı. Dönemin gazeteleri ve Arşiv kaynaklarına dayalı olarak hazırlanan makale de meclisin açılışı ve seçim hazırlıkları süreci anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler. Kanun-ı Esasi, Meclis-i Mebusan, Seçimler, I. Meşrutiyet

Abstract

The first Constitutional Monarchy, which started with the proclamation of the Constitution of 1876, has played very important role in terms of Ottoman History, although it was short-lived. While the preliminary works for the Constitution were undertaken, the issue of elections of member of the parliament was brought up. A provisional act of order composed of 7 articles set up the rules for the establishment and election of General Assembly. In this paper based on archival sources and then newspapers. We will deal with the opening of parliament and preparations for election.

Keywords: Constitution, Parliament, Elections, The first Constitutional Monarch

Osmanlı Devleti'nde 18. yy'ın bitimine doğru başlayan ıslahat hareketleri sonunda meşruti bir yönetime geçiş vesile olmuştur. II. Abdülhamit'in irade-i seniyesi ile 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe giren ve Meşrutiyet yönetiminin

*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, D.T.C. Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, seldakayak@yahoo.com

de temelini oluşturan Kanun-ı Esasi, aynı zamanda açılması öngörülen Meclisin kuruluşunu işleyişini ve yetkilerini de belirlemiştir.¹

Fakat bütün bu çalışmalar çok da kolay gerçekleşmemiştir. Özellikle Kanun-ı Esasi'nin ilanı ve Parlamenter bir sistemin kurulmaya çalışılması düz ve sarsıntısız bir yol üzerinde ilerlememiştir. Mithat Paşa, Harbiye Komutanı Süleyman Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi kişilerin başını çektiği Meşrutiyetçi kanat, padişah haklarını sonuna kadar savunan Mütercim Rüstem Paşa, tarihçi Cevdet paşa, ulema gibi tutucu blokla çatışarak geri adımlar atmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu bağlamda Kanun-ı Esasi, üyeleri padişah tarafından onaylanarak seçilen bir komisyon tarafından hazırlanan bir metindir.²

1876 Anayasasını hazırlamak üzere oluşturulan komisyonun önemli bir görevi de Mebuslar Meclisi'nin oluşturulması için gerekli yasal düzenlemeleri yapmasıydı. Nitekim Anayasa metnini hazırlamak için kurulan komisyon oluşturulduktan hemen sonra bu konu ele alınmış; bir taraftan Kanun-ı Esasi çalışmaları sürdürülürken diğer taraftan da geçici bir yönetmelik çıkarılarak mebus seçiminin nasıl yapılacağı belirlenmişti. “*Meclis-i Umumi'nin suret-i intihabına ve tayinine dair Talimat-ı Muvakkate*” başlığı altında 29 Ekim 1876 tarihli “*irade-i seniyye*” ile onaylanıp 6 Kasım 1876'da ilan edilen ve 7 madde'den oluşan bu talimatla Umum Meclisin nasıl oluşturulacağı kurallara bağlanmıştı.³

Birinci Maddede “*Meclis-i Umumi*”nin iki heyetten oluşacağı, heyetlerden birinin seçimle oluşturulacağı, görevinin, gerek görülen, yasa ve yönetmelikler ile devlet bütçesini görüşmek ve uygulamasını izlemek olduğu belirtilmişti. O yıl, üye sayısı 130 olacak ve “*Meclis-i Umumi'nin bu heyetine Meclis-i Mebusan*” denilecekti. Diğer heyetin üyeleri ise padişah tarafından seçilecek, Meclis-i Ayan diye adlandırılacaktı. Görevi Meclis-i Mebusan'ın görüşüp; kararlaştırdığı, maddeleri, yapılacak yönetmeliğe göre, yeniden inceleyerek, onaylamak veya reddetmek ya da değiştirmek için Meclis-i Mebusan'a göndermekten ibaret olacaktı. Yani kurulacak olan Meclis, Meclis-i Umumi adını taşıyacaktı. Ancak iki aylık bir Meclis öngörülüyordu. Meclis-i Umumi, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan meclislerinden oluşmakta idi. Heyet-i Mebusan seçimle oluşturulacaktı.

Geçici yönetmeliğin ikinci maddesi mebuslar meclisine seçimin nasıl yapılacağı konusunda, şimdilik bir düzenleme yapılmadığından, bu seneye ait olmak üzere, geçici bir düzenleme öngörüyordu. Vilayet, liva ve kaza idare

¹Cemil Koçak, “Meşrutiyet'te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 961.

²Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 133.

³B. Sıtkı Baykal, “I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler”, *Belleten*, No: 96, T.T.K., Belge No: 10, Ankara 1960, s. 609-612.

meclisleri üyelerinin seçimle bu göreve getirildikleri göz önünde tutularak, “*Meclis-i Mebusan aşasının*” idare meclislerince seçilmesi hükmünü getiriyordu.

Üçüncü madde, mebus seçilebilmenin şartlarını belirliyordu. Güvenilir, halk tarafından sevilen, resmi dili bilen, 25 yaşını geçmiş, hiçbir cinayet ya da politik suçla mahkûm olmamış, az çok emlak sahibi olan her Osmanlı'nın Meclis-i Mebusan üyeliğine seçilme yetkisi vardı. Eğer seçilen kişi, devlet memuru ise, görevden ayrılacaktı. Mebus yalnız seçildiği vilayetin değil, bütün Osmanlı halkının mebusu sayılacaktı.

Dördüncü madde, vilayet, sancak ve kazalarda mebus seçiminin nasıl yapılacağına dairdir. Ek listede her vilayetten kaç Müslim, kaç gayri Müslim, mebus seçileceği belirtildiğinden, Müslüman ve Müslüman olmayanlardan nüfuslarına göre, ne kadar mebus seçecekleri belirlenecek, ona göre seçim yapılacaktı.

Vilayet merkezinden kaza kaymakamlarına ve sancak mutasarrıflarına mektup yazılıp, ne kadar Müslim ve ne kadar gayr-i Müslim aza istenildiği, seçimin ne şekilde olacağı tarif olunacaktı. İdare meclislerinin seçilmiş üyelerinden her biri vilayet dâhilinde olan, üçüncü maddedeki şartlara uygun kişilerden istenilen sayılarda kimleri uygun görürlerse, mülkü memurların karışmaları olmadan adlarını bir kâğıda yazacaklar, imzalayıp mühürledikten sonra, zarfa koyup, zarfı mühürleyerek, kaymakama teslim edeceklerdi. Böylece her kaza idare meclisi üyeleri tarafından ayrı ayrı zarflarla Kaymakam'a, liva idare meclisi üyelerince de Mutasarrıf'a verilerek zarfların mühürleri açılmadan Vali'ye gönderilecekti. Vilayet merkezi idare meclisi üyelerin, vilayet merkezi olan kaza için, verecekleri oylarda toplandıktan sonra Vali başkanlığında 15 kişiyi geçmemek üzere vilayet erkânından, ulemeden ve mevcut gayr-i Müslimlerin dini reislerinden bir “*Tetkik Meclisi*” oluşturuluyordu. Zarflar açılacak, istenilen sayıda üyenin belirlenmesi için sayım yapılacak fazla oy alanlar tercih edilecekti. Oy eşitliği durumunda kura çekilecekti. Seçim evrakı incelenmek üzere, cetvelleriyle birlikte Vali tarafından Bab-ı Ali'ye gönderilecekti.

Beşinci Madde: Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da Kanun-ı evvel başında toplanması kararlaştırılmışsa da, bu yıl yetiştirilemeyeceğinden ilk toplantı Mart başına alınmış, toplantı süresi ise 3 ay olarak saptanmıştı. Mebuslar ne kadar oyla seçildiklerini belirtir “*Tetkik Meclisi*” üyelerinin mühürleriyle, mühürlenmiş birer mazbata alacaklardı.

Altıncı Madde: İstanbul'da seçimin nasıl yapılacağı bu madde ile belirlenmiştir. Buna göre, şehir merkezi ve bağlı bölgeler 20 daireye ayrılacak, her daireden üye seçimine vekil olmak üzere ikişer kişi istenecekti. Her dairede ileri gelenlerden oluşan bir komisyon teşkil edilecek, o bölge halkından mülk sahibi, 25 yaşını doldurmuş kimseler mahalleleri itibariyle ayrı ayrı davet olunarak Mebus seçmek üzere ikişer vekil seçeceklerdi.

Kimlerin vekil seçildiği Komisyonca deftere kaydedilecek, en çok oy alan iki kişi vekil seçilmiş olacaktır. 20 daireden böylece belirlenen, vekiller, tespit edilmiş bir yerde toplanacaklar, 3. madde'deki şartlara uygun İstanbul halkından mebus seçmek istediklerinin adlarını, pusulaya yazarak imzalayıp mühürleyecekler, zarfa koyup, zarfı da mühürledikten sonra, şehir emaneti tarafından toplanan zarflar, Şura-yı Devlet'e gönderilecekti. Şura-yı Devlet en çok oy alanları belirleyip, ellerine "*Şahadetname*" verecekti.

Yedinci ve son maddede, mebusların İstanbul'a vardıklarından itibaren ayda 3.000 guruş maaş alacakları, taşradan gelenlere ayrıca harcırah verileceği, seferi giderlerine karşılıklıta 3.000'er guruş alacakları belirtilmektedir. Seçilen mebusların 3/2'si İstanbul'a geldiğinde Meclis toplanacaktı.

Özetle denilebilir ki, Talimat-ı Muvakkate yalnızca bu ilk seçim için geçerli olacaktır. Mebus sayısı asgari 130 olacaktır. Hazırlanan bir cetvelde hangi vilayetin ne kadar mebus çıkaracağı belirlenmiştir. Buna göre mebusların 80'i Müslüman, 50'si gayr-i Müslim olacaktır. Kanun-ı Esasi'ye göre de her elli bin kişi için bir mebus seçileceği öngörülmüşse de (madde 65) Talimat-ı Muvakkate mebus sayısını 130'la sınırlamıştır. Anayasada seçimin nasıl yapılacağına dair bir hüküm yer almazken, Talimat seçimleri iki dereceli olarak belirlemiştir. Ayrıca da Talimatın dışında tutulan İstanbul (İzmit dâhil) için de 1 Ocak 1877 (16 Zilhicce 1293) tarihli bir beyanname yayınlanmıştır.

Böylece, yasanın yerini tutmak ve ilk seçimler için geçerli olmak üzere Meclis-i Vükela da bu yedi maddelik Talimat-i Muvakkate çıkarıldı. Taşradaki seçimler buna göre yapılacaktı. İstanbul ve çevresi için ise, Beyanname adı verilen bir hükümet bildirisi denilebilecek bir metin iş görecekti.

Şu halde seçim mevzuatı, başta Kanun-ı Esasi olmak üzere, Talimat-ı Muvakkate, Beyanname ve bir de seçilecek mebusların vilayetlere göre dağılımlarını gösteren Cedvel'den oluşuyordu.⁴

Talimat-ı Muvakkate ile birlikte "*Meclis-i Mebusan için Dersaadet ve Vilayetlerden intihab olacak azanın adedini gösteren cedvel*" şöyle düzenlenmişti:

⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler*, Der Yayınları, İstanbul 1991, s. 87.

	Müslim	Gayr-i Müslim
Edirne Vilayeti	4	4
Tuna Vilayeti	3	3
Selanik Vilayeti	3	3
Sofya Vilayeti	2	2
Bosna Vilayeti	3	3

	15	15
Hersek Vilayeti	2	2
Manastır Vilayeti	2	2
İşkodra Vilayeti	2	2
Yanya Vilayeti	3	3

	24	24
Hüdavendigâr Vilayeti	2	2
Kastamonu Vilayeti	2	0
Ankara Vilayeti	2	1
Sivas Vilayeti	2	1

	32	28
Trabzon Vilayeti	2	1
Erzurum Vilayeti	2	2
Diyar-ı Bekir Vilayeti	2	1
Aydın Vilayeti	3	2

	41	34
Adana Vilayeti	2	1
Konya Vilayeti	2	1
Halep Vilayeti	3	1
Suriye Vilayeti	4	3

	52	40
Bağdat Vilayet	2	1
Basra Vilayet	2	0
Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti	2	3
Girid Vilayeti	1	1
Hicaz Vilayeti	2	0
Yemen Vilayeti	2	0
Trablus-i Garp Vilayeti	2	0
Dersaadet	5	5
Tunus Vilayeti	5	
Mısır Vilayeti	5	

	70+10=80	50

Müslim : (70) 80
Gayr-i Müslim: 50
(Umumi Yekûn = 130)

Görüldüğü gibi başlangıçta 70 Müslim, 50 gayr-i Müslim olmak üzere mebuslar meclisi 120 kişiden oluşacaktı. Ancak Padişahın iradesiyle Tunus Vilayeti için 5, Mısır Vilayeti için de 5 Müslüman mebus daha eklenerek, Müslümanların sayısı 80'e çıkarılmış, mebus sayısı 130'u bulmuştur⁵.

Bu kararlar alınırken, toplanacak meclise “*Millet Meclis mi yoksa “Umumi Meclis mi”*” demek gerektiği konusu tartışılmış, Padişah’a sunulan imzasız bir raporda, 5 maddede millet meclisi ile umum meclis arasındaki farklar açıklanmaya çalışılmış ve umum meclis demenin yerinde olacağı savunulmuştu. Özellikle, umum meclisin toplanmasına gerek olup, olmadığının vilayetlerden seçilip, İstanbul’a gönderilecek üçer aza’nın konuyu görüşerek kararlaştırması dördüncü maddede önerilmişti.

Beşinci madde de ise, savaş halinin devam ettiği, böyle bir ortamda Müslüman ve Müslüman olmayanlardan oluşacak bir umum meclisinin, hem ulema takımını hem de askeri hoşnut etmeyeceği ifade edilmiştir. Bunun ertelenmesi gerektiğinin Sadrazam Mithat Paşa’ya bir fermanla bildirilirse, ertelenenin mümkün olacağı, ancak bunun da Mithat Paşa ile millet meclisi taraftarı olanları, Müslüman olmayanları ve Avrupalı devletleri hoşnut etmeyeceği açıktır, denilmekteydi. Özellikle, İngiltere Devleti’nin böyle bir meclisin toplanmasını gerekli gördüğü, bu şartlarda meclisi toplamanın “*icab-ı maslahat*” olduğu, bunun için de önerildiği gibi, bu kararı vilayetlerden çağrılacak üçer kişinin oyuna bırakmak gerektiği tekrarlanmaktaydı⁶.

Bu arada İstanbul ve çevresinden seçilecek 10 Mebus için uygulanacak kurallara dair ayrıntılı bir “Beyanname” hazırlanarak yayınlandı⁷. 30 Ocak- 28 Şubat tarihleri arasında İstanbul’da 40 kişilik ilk seçmenler belirlendi. Bunların 20’si Müslüman, 9’u Rum, 6’sı Ermeni, 4’ü Yahudi, biri de Avrupalı idi. Bunlar 1 Mart’ta toplanarak İstanbul için belirlenen 10 kişiyi seçtiler⁸. İstanbul’dan mebus seçilenlerin isimlerini kapsayan tutanak 1 Mart 1877 (15 Safer 1294) tarihli bir tutanakla saptanarak, bildirildi⁹.

Diğer taraftan, Meclis-i Umumi’nin nasıl oluşturulacağı konusu komisyonda tartışılmış, üyelerin bütünüünün atanma ile mi yoksa seçimle mi belirlenmesi konusunun açıklığa kavuşturulması için oylamaya başvurulmuştur. Baykal’ın yayınladığı belgeler arasında yer alan oy pusulalarında, iki seçenek yer

⁵B. Sıtkı Baykal, a.g.m., s. 614.

⁶Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kısım No: 23, Evrak No: 313, Zarf No: 11, Karton No: 71.

⁷*Takvim-i Vekâyi*, 24 Zilhicce 1293, numara: 1857; B. Sıtkı Baykal, a.g.m , s. 616.

⁸İstanbul’da seçimin nasıl yapıldığına ilişkin bilgiler için. Bakınız; Robert Devereux, *The First Constitutional Period a study of the Mithat Constution and Parliament*, Baltimore 1983, s.130-135.

⁹Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Hususi, 1294. 2.15, Dosya No: 159, Sıra No: 3.

almakta idi. Biri “...meclis-i umuminin azasından bir kısmı nisbi ve bir kısmı intihabi olmak üzere teşkil edilmesi” idi. Diğeri de “Azasından cümlesi intihabi olmak üzere teşkil olunması” şeklindeydi. Komisyon üyelerinden; Ziya, Kamil, Rauf, Mustafa, Nesim, Kadri, Ömer, Ahmet Celal, Selahattin-el Mevlevi, Hakkı, Halim, İrfan, Hasan, Ahmet, Hamdi, Server, Kâni, Saffet, Mustafa, Emin-ül Fetva, Galip, Halit, Kemal, Mehmet, Hurşit, Suphi, Arifi, Yusuf, Rıza, Redif, Aşır, Lütfi Halit, Seyfiddün, Mahmut, Mithat, Hayrullah, Mehmet Rüşdi, Necip Ahmet, Esat, İzzet Mahmut, üyelerin bir kısmının seçilmesine, bir kısmının da atanmasını uygun görüyorlardı. Hepsinin seçilmesini isteyen İbrahim Salih’ti. Üyelerden Rasim “*kısa-ı küllisinin intihabi şartıyla*” ilk seçenekten yanaydı. Tahir, “*intihab-ı şeri üzere*” kaydıyla aynı görüşteydi. Hilmi, Nazif, Şerif, Akif Kani’da Padişahın isteği doğrultusunda, şeriata uygun olmak kaydını koymuşlardı¹⁰.

Bilindiği gibi mebuslar meclisi üyelerinin seçtirilmesi, ayan üyelerinin ise, Padişahça atanması kararlaştırılmıştır. Bu karara varmada söz konusu oylamanın da etkili olduğu söylenebilirdi. Ayrıca Meclis-i Umumi’nin nasıl oluşturulacağına dair, Kanun-i Esasi’ye de hükümler konmuştu¹¹. Anayasa’ya göre, mebus seçimi için özel bir yasa yapılması gerekiyordu. Bu yasaı da ancak Meclis-i Umumi yapabiliyordu. Hâlbuki meclis henüz toplanmamıştı. Bu yüzden durumun acilliği de göz önünde tutularak, geçici bir talimatname ile sorun çözümlenmişti.

Görüldüğü gibi, iki dereceli bir seçim öngörülmüş, ilk seçiciler, ikinci seçicileri belirleyeceklerdi. Onlarda mebusları seçeceklerdi. İlk Mebuslar Meclisi’nin bir an önce toplanabilmesi için, vilayet, sancak ve kazalarda, idare meclisleri üyelerinden seçimle gelenler, ikinci seçmen sayılmışlar, bunlarda mebusları gizli oyla seçmişlerdir. Değindiğimiz gibi, İstanbul içinse özel bir seçim yöntemi belirlenerek uygulanmıştır.

Alınan karar gereğince İmparatorluk, İstanbul hariç 29 Seçim Bölgesine ayrılmıştır. Seçim bölgesi olan vilayetlerin, hangi sancaklardan oluştuğu da belirlenmişti.

Adana: Kozan, İçel, Payas.

Ankara: Yozgat, Kayseri, Kırşehir.

Aydın: İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe.

Bağdad: Musul, Şehr-i zur, Süleymaniye, Kerbela, Hille, Amare.

Basra: Müntefik, Necid, İhsa (1877 seçimlerinde mebusu yoktur)

Bosna ve Hersek: Saray, İzornik, Benaloka, Travnik, Behke.

Cezair-i bahr-i sefid: Biga, Midilli, Sakız, Rodos, İstanköy, Kıbrıs.

¹⁰ B. Sıtkı Baykal, a.g.m., Belge No: 14-15-16.

¹¹Kanun-ı Esasi, “*Heyet-i Mebusan*” (madde: 65- 80), “*Heyet-i Ayan*” (madde: 60- 64).

Dersaadet: İzmit, Çatalca (Canik, Kudüs, Cebel-i Lübnan sancakları da, o tarihte, merkezden idare olunurdu: ancak seçimlere iştirakleri İstanbulda olmamıştır).

Diyarbakir: Mardin, Siirt, Malatya.

Edirne: Tekirdağ, Gelibolu, Filibe, İslimiye, Sofya.

Erzurum: Çıldır, Kars, Beyazıt, Erzincan.

Girit: Hanya, Resmo, Kandiye, İsfakiye, Laşid.

Haleb: Maraş, Urfa, Zor.

Hicaz: Mekke-i mükerreme ve Medine-i münevvere emareti.

Hudavendigâr: Bursa, Karasi, Karahisar-i sahib, Kütahya.

İskoda: (İşkodra).

Kastamonu: Bolu, Sinop, Kandıra.

Konya: Tekke, Hamid, Niğde, Burdur.

Kosova: Üsüp, Debre, Yenipazar, Niş, Şehirköy (İlk devre meb'uslarını gösteren resmi listede vilayet adı (Kosova ve Sofya) olarak yazılmıştır; Edirne'ye bağlanmadan evvel Sofya'nın Kosova'ya bağlandığı sanılır.)

Mamuret-ül-aziz: Ergani madeni.

Selanik ve Manastır: Serez, Dırma, Manastır.

Sivas: Amasya, Şarkıy Karahisar.

Suriye: Beyrut, Şam, Hama, Trablus-i Şam, Havran, Akka, Belka.

Trablus-i Garp: Cebel-i garbi, Fezan, Bingazi, Humus.

Trabzon: Batum, Gümüşhane.

Tuna: Rusçuk, Varna, Vidin, Tolci, Tırnova.

Van: Muş (1877 seçimlerinde mebusu yoktur).

Yanya: Tırhala, Ergiri, Pireveze, Berat.

Yemen: San'a, Hudeyde, Asir, Taz.

Bu ayırım göz önünde tutularak yapılan seçimler sonunda, vilayetlerden seçilip İstanbul'a gelen mebus sayısı 116 olarak belirlenmiştir. Bunların 68'i Müslüman, 48'i Müslüman olmayandır¹². Oysa Müslümanlar için 80, Müslüman olmayanlar içinse 50 kişi öngörülmüştü. Bu oran %62'e, %38 iken, seçim sonunda ortaya çıkan tabloda %59'a, %41 olarak gerçekleşmiştir.

Meclis-i Mebusan'ın toplanması için hazırlıklar hızla sürdürülürken, anayasal düzene geçiş için, baştan beri büyük çaba gösteren, Mithat Paşa'nın 5 Şubat 1877'de Sadrazamlıktan azledilerek Padişah'a ait İzzettin Yatı ile Avrupa'ya sürgüne gönderildiğine tanık oluyoruz. Genç Osmanlılarla temasta

¹²Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Mebusan 1293-1877*, II. Cilt, İstanbul, 1954, s. 16-20'de vilayetlere göre mebus seçilenlerin isimleri verilmiş bulunmaktadır.

olduğu, Ziya Paşa, Namık Kemal, İsmail Kemal ve diğerleriyle, hükümet işlerini bile görüştüğü söylenmekteydi. Kimilerine göre, ise, Osmanlı hanedanının egemenliğine son verip Cumhuriyet ilan edecek ve kendisini Cumhurbaşkanı yaptıracaktı¹³. Şura-yı Devlet Başkanlığı, Adliye Nazırlığı, Berlin Elçiliği yapmış, İstanbul Konferansı'nda delege olarak bulunmuş olan İbrahim Ethem Paşa Sadrazamlığa getirilmişti. Böylece 49 gün süren Sadaret'den sonra Mithat Paşa, hiç de hak etmediği bir şekilde ülkeden uzaklaştırılmıştı. Onun bu şekilde Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesine dayanılarak sürgün edilmesi, Hürriyet taraftarlarını üzmüş, Avrupa basınında Türkiye lehinde yazılan yazılara da bundan sonra rastlanmaz olmuştu¹⁴.

Abdülhamit, Mithat Paşa'yı yurt dışına sürdürdükten sonra, yaptığı bu hareketin Mithat Paşa'nın şahsına yönelik olduğunu göstermek için, Meclis-i Mebusan'ın bir an önce toplanması için çalışıyordu. Meclisin açılış töreni önce Ayasofya'da Padişahlara ait özel dairede yapılacağı kararlaştırılmış ise de Abdülhamit İstanbul tarafına geçmek istememiş ve törenin Beşiktaş sahil sarayının Divan-i Hümayun mahallinde (Dolmabahçe Sarayının Muayede Salonu) yapılması uygun görülmüştü.

Bu arada ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın açılacağı gün yaklaştıkça, İstanbul Avrupa'dan gelen gazete muhabirleri ile doluyordu. Meclis'in açılış tarihi olan 19 Mart 1877 Pazartesi günü geldiğinde, bütün resmi daireler tatil edildi. Halk, töreni izlemek amacıyla, sabahın erken saatlerinde kalkarak Beşiktaş sarayına doğru akın ediyordu. Sarayın etrafında büyük bir kalabalık toplanmıştı. Vükela, devlet ileri gelenleri, askeri erkân, ulema, sefirler, yabancı gazeteciler, sarayın salonunda kendilerine ayrılan yerlere oturuyorlardı. Nihayet beklenen an gelmiş, Saray Baş teşrifatçısı Kamil Beyin açtığı, özel odanın kapısından çıkan Abdülhamit alkışlar arasında salona girerek tahtına oturmuştu¹⁵. Padişah elindeki kâğıdı, Sadrazam Ethem Paşa'ya, o'da Mabeyin Başkâtibi Sait Paşa'ya uzatır. Sait Paşa Padişah'ın açış nutkunu okumaya başlar¹⁶. Meclisi açış Nutku'nun okunması bittikten sonra 101 pare top atılarak, meclis'in açılması ilan edilmişti.

19 Mart 1877'de (4 Rebiyü'l-Evvel 1294) ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı böylece açılmıştır. Açış Nutku'nun okunması yarım saat sürmüştür. Bir mukaddimeden sonra, devletin uğradığı felaketten, maliyenin perişanlığından ve bu kötü durumlar karşısında devleti inkırazdan kurtarmak amacıyla Kanun-ı Esasi'yi ilan etmek zorunda kalındığından bahsediliyor ve sonunda bu seneki toplantıda Meclis'in yapacağı işler tespit edildikten sonra Sırbistan ile Karadağ

¹³Mahmut Celalettin Paşa, *Mirat-ı Hakikat, I, II*, İstanbul 1326, s. 266; Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, C. II, İstanbul, 1326, s. 204-212.

¹⁴Ahmet Saib, *Abdülhamit'in Evvel-i Saltanatı*, 2. Baskı, Hindiye Matbaası, Kahire, 1326, s. 125.

¹⁵Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrutiyeti", *Belleten*, No: 21-22, T.T.K., Ankara 1942, s. 72- 75.

¹⁶Meclis-i Mebusan'ın ilk açılışında Padişah tarafından irad olunan nutkun sureti. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kısım No: 23, Evrak No: 344, Zarf No. 11, Karton No: 71; Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Mebusan, 1293- 1877*, İstanbul 1939, s. 7- 12

sorununa ve İstanbul Konferansına değinilerek “*mamafih her zamanda maksadımız hukuk-ı istiklalimizin muhafazası mesleğinde devama matuf olduğundan barekât-ı atiyemizde dahi yine bu meslek nokta-i nazâr ittihaz olunacaktır.*” diye sona eriyordu¹⁷.

Osmanlı başkentinde, açılan bu Meclis’te ülkenin dört bir yanından gelen son derece renkli bir heyet toplanıyordu. Arabistan Vilayetlerinden gelen çeşitli din ve mezhepteki temsilcilerin yanında, Anadolu ve Rumeli’den gelen çeşitli din ve mezhepteki temsilcilerin yanında, Anadolu ve Rumeli’den gelen Türk, Rum, Bulgar ve Arnavut temsilciler Osmanlı Parlamentosunu oluşturuyordu. İlk Parlamente’nin yapısında bu kozmopolitizme rastlamak kural dışı bir durum değildi. İlk Mecliste dokuz “Ayan” azası ve otuz yedisi “Mebusan” azası olmak üzere, toplam kırk altı gayri Müslim mebus vardı. Bu ilginç görünümü büyük devletlerin baskılarında değil, bürokrasinin geleneksel kozmopolit yapısında aramak gerekir.¹⁸ Parlamente bu etnik renkliliğinin yanı sıra aslında her iki Meclis de toplumsal yapıları bakımından Osmanlı varlıklı ve egemen sınıflarını temsil ediyordu. Bunun gerisindeki nedenlere bakıldığında da feodal ve tarımsal bir yapılanmada olan halk kitlelerinin bilinçsizliği ve bu durumun doğal sonucu olarak örgütsüzlüğünde aranabilir. Diğer bir neden ise, seçim sisteminin kendisidir. Meclis-i Mebusan seçimlerindeki sınırlı oy ve iki dereceli usul ile Ayan’ın zaten doğrudan padişah tarafından seçilmesidir. Böylece ilk parlamentoçuluk deneyi bir anlamda egemen sınıfların siyasal iktidar katındaki güçlerini de pekiştirmiştir.¹⁹

Padişah nutkunun okunmasını ayakta izlemiş, okuma bitince de yabancı ülkelerde yapılması gelenekleşmiş olan, Mebuslara hoş geldiniz, diye hiçbir iltifatda bulunmaksızın kısa bir selamdan sonra, salondan ayrılmakla yetinmişti.²⁰

Padişah’ın açış nutkuna karşılık olmak üzere, Meclis-i Ayan reisi Server Paşa ve Meclis-i Mebusan reisi Ahmet Vefik Efendi (çok geçmeden Paşa olacaktır.) Meclisleri adına hazırladıkları cevapları 24 Mart 1877’de Mabeyne götürerek kendilerini kabul eden, Abdülhamit’e sunmuşlardı.²¹

Meclis-i Mebusan, açılış töreninden sonra ilk toplantısını ertesi gün 20 Mart 1877 Salı günü, kendisine ayrılan Nafia ve Ticaret Nezareti Divanhanesinde yapmıştı, öncelikle yemin edilmiş, daha sonra yönetmeliği

¹⁷Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kısım No: 23, Evrak No: 344, Zarf No: 11, Karton No: 71.

¹⁸İlber Ortaylı, “Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 957.

¹⁹Bülent Tanör, *Osmanlı İmparatorluğunda...*, s. 89.

²⁰Merasimi gösteren temsili bir resim, Hakkı Tarık Us tarafından “*Meclis-i Mebusan*”da yayınlanmıştır. Robert Deveraux, dönemin yerli ve yabancı basınından da yararlanarak töreni ayrıntıları ile aktarmış bulunmaktadır. Bakınız: *a.g.e.*, s. 108-119.

²¹Cevabi metinleri Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Mebusan*, sayfa 13-9 da yer aldığı gibi, Ahmet Mithat’ın *Üss-i İnkılâp*, sayfa 407 ve devamında da bulunmaktadır

gereğince 2 reis vekili, 4 kâtip ve 3 müdür seçilmişti. Meclis Başkanlığı görevini II. Abdülhamit geçici olarak Ahmet Vefik Efendi'ye vermişti. Daha sonra bu atama sürekli olmuştu. Meclisin bu ilk toplantısına 69'u Müslüman, 46'sı Hristiyan ve Musevi olmak üzere 115 kişi katılabılmıştı. Bilindiği gibi, ülkenin her bakımdan çok zor günler yaşadığı bir dönemde toplanan Meclis-i Mebusan iki toplantı dönemi yaşamıştır. Beklenenlerin aksine, bütün toplantılar ve tartışmalar büyük bir olgunluk içinde geçmiş, Avrupalı gözlemcilerin ve gazete muhabirlerinin hayranlık ve takdirlerini kazanmıştı.²² Bu ilk parlamento da, mebuslar ülke sorunlarından daha çok yerel sorun ve istekleri gündeme getirmişlerdir.

²²Meclis-i Mebusan'ın çalışmaları, aldığı kararlar ayrı bir çalışmayı gerektirdiği, konumuzun sınırlarını aştığı için üzerinde durulmamıştır.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kısım No: 23, Evrak No: 344, Zarf No: 11, Karton No: 71.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Hususi, 1294. 2.15, Dosya No: 159, Sıra No: 3.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler", *Belleten*, Belge No: 10, T.T.K., No: 96, Ankara 1960.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "93 Meşrutiyeti", *Belleten*, No: 21-22, T.T.K., Ankara 1942.
- DEVEREUX, Robert, *The First Constitutional Period A study of the Mithat Constution and Parliament*, Baltimore 1983.
- KOÇAK, Cemil, "Meşrutiyet'te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İletişim Yay., İstanbul 1985.
- KUNTAY, Mithat Cemal- Kemal Namık, *Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, C. II, İstanbul 1326.
- Mahmut Celalettin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, I, II, İstanbul 1326.
- ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İletişim Yay., İstanbul 1985.
- SAİB, Ahmet, *Abdülhamit'in Evail-i Saltanatı*, Hindiye Matbaası, Kahire 1326.
- Takvim-i Vekâyi*, 24 Zilhicce 1293, numara: 1857.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler*, Der Yayınları, İstanbul 1991.
- US, Hakkı Tarık, *Meclis-i Mebusan 1293-1877*, II. Cilt, İstanbul 1954.

II. Abdülhamit

1876 Meclis-i Mebusan

